

מסייע: מוזיקה סובבת עולם¹ טלי גורלי טוראל

מבוא

"כפר הגלובלי" בו אנו חיים כיום מתערבות זו בזו מוזיקות מרחבי העולם. חלקן נטמעו והפכו לקוסמופוליטיות, אך חלקן האחר שומר על ייחודו התרבותי.

יש ביקוש רב בעולם למוזיקה אתנית, והשפעתה רבה הן על מוזיקה אמנותית והן על מוזיקה פופולרית. בתפיסה החינוכית הפוסט-מודרנית לא ניתן עוד לקבוע את יתרונה הסגולי המוחלט של מוזיקה אחת על פי האחרות. עם זה עולה ומתחזק ערכם של ערכי מסורת, תרבות ושורשים ועמם גם ערכיה המוזיקליים של חברה.

חברות של סוף האלף השני מוצאות עניין מחודש במוזיקה המסורתית שלהן, מטפחות אותה, משמרות אותה ומשתמשות בה לטקסים, לאירועים לאומיים, לחיי תרבות וחברה. מוזיקאים משלבים אותה ביצירותיהם המודרניות, ואמצעי התקשורת משתפים פעולה בשמירה ובחידוש המסורות המוזיקליות.

יש כמה ארצות הגירה מובהקות בתקופתנו, ובהן ישראל, אשר אוכלוסותיהן רבות-הפנים משמרות זו לצד זו מספר רב של תרבויות-צליל. ארצות אלה פיתחו במשך השנים דרכים לתת במה וקול למסורותיהן המוזיקליות השונות.

אולם בעידן שבו למעלה ממחצית ילדי ערי הבירה באירופה הם בני מהגרים, יש מקום לחשוב על תכניות אינטנסיביות להעלאת מודעות המחנכים והלומדים למקומה של תרבות מוזיקלית בתרבות הכללית, לעושר הרב הטמון בריבוי מסורות ולאפשרויות החינוכיות הגלומות בהן.

את מסענו סביב כדור הארץ ניתן לערוך באמצעות המוזיקה. על ידי מסע כזה ניתן לרוות את הסקרנות הטבעית להכיר צליל חדש ושונה מזה שלנו ולהכיר רפרטואר שימושי ומלבב לעבודה חינוכית ומוזיקלית.

"באראכה" היא מילה סופית עתיקה שהשתרשה בצורות שונות בשפות רבות. משמעותה היא: ברכה, נשימה, מקור החיים ממנו נוצר התהליך החי עצמו.

באראכה הוא גם שמו של סרט המלווה בתמונות וצלילים תרבותיים מדהימות ביופיו בעולמנו. באראכה היא גם מילה יפה להתחיל את מסענו בעולם הצליל האתני באמצעות אגדות ושירים.

קריאות הציפורים משכו את לבו של האדם מקדמת דנא. האגדה שלפנינו היא מאלה שנועדו להפנות את תשומת הלב לקולותיהם המיוחדים של בעלי החיים, לקריאות החיזור והאהבה שלהם ולשירתם בעתות רגיעה או מצוקה. האגדה שלפנינו עוסקת בנושא שאיננו קשור לכאורה לקולה לשירתה של הציפור. אולם כשהוא מסופר באופן המקורי, שותף הקהל לסיפור העלילה על ידי כך שהוא מחקה במקומות המתאימים את קריאתה ושירתה של הציפור.

ציציברו

גימיקה:

שיר:

ציציברו ציציברו

איזו ציפור יפיפיה!

בכפר קטן בגימיקה חי לו נער עני.

הנער אהב אהבה עזה נערה צעירה ויפה. משפחתה של הנערה הייתה העשירה ביותר באי. אבי הנערה לא הסכים לתת אותה לנער לאישה. מכשולים רבים הערים עליו האב בבקשו את ידה של הנערה, ועל כולם גבר הנער. לבסוף, על מנת שלא יוכל הנער למלא את מבוקשו ולקבל את רשות האב לשאת את הבת, ציווה עליו האב שלא יתקרב אל בתו אלא אם יביא נוצה מנוצות זנבה של ציפור הציציברו.

ומיהי ציפור הציציברו?

ציפור הציציברו היא ציפור קטנטנה, אדומת מקור, נוצותיה כחולות, ירוקות, סגולות. ציציברו מופיעה ביער בשעות הדמדומים, ואז קשה מאוד להבחין בה בגלל צבעיה המתמזגים בצבעי היער בעת שקיעה. נוסף על כך היא זריזה כל כך ששום צייד לא הצליח מעולם ללכוד אותה. בקולה הדק והצלול היא קוראת: "ציציברו ציציברו" מצמרות העצים ומבין השיחים ומהתלתל בציידים.

הנער ידע כל זאת, אבל לא אמר נואש. הוא הצטייד בפת ומים ויצא ליער לצוד את ציציברו ולהביא אותה לאבי הנערה. ימים התהלך ביער בשעות בין הערביים וניסה לצוד את הציפור, ובכל פעם היה נדמה לו כי ציציברו בידיו. אבל הציפור הייתה מתחמקת מפניו בקלות רבה, מנתרת לענף גבוה וקוראת בקולה הדק והצלול: "ציציברו ציציברו..."

עברו ימים, הנער הלך וכחש ודעתו כמעט ונשתבשה עליו. ראתה זאת ציציברו ולבה נכמר עליה. היא השירה נוצה צבעונית מזנבה, קראה לנער והורתה לו היכן למצוא את הנוצה. הנער אחז בנוצה הנפלאה ורץ בשארית כוחותיו לבית הנערה.

בראות אבי הנערה את הנער הרזה, את עיניו הבורקות בשמחה ואת הנוצה - נדהם כל כך, עד שהסכים מיד לנישואי ביתו. כרה גדולה ערכו, ריקודים ומוזיקה עד עלות השחר, וברקע נשמעה לה קריאתה הצלולה של הציפור: "ציציברו... ציציברו... ציציברו..."

המוזיקה:

אופן הסיפור

ניתן להתחיל את תהליך ההוראה בלימוד השיר. לאחר שהשיר מוכר, ניתן להוסיף תזמור עדין של מצילה, פעמון, תיבה סינית או פעמונייה. את הסיפור עצמו כדאי וניתן "למתוח" על פי מספר ימים ולספרו טיפין-טיפין ולשתף את התלמידים בעלילה על ידי המצאת המשכים משלהם (תיאור היער, השתתפות ברגשותיו של נער, מחשבות על דעתה והתנהגותה של הציפור ועוד).

כדאי להגיע אל הסיפור המלא בשלבים המתוארים כאן מבלי להאיץ בתהליך ההיכרות עם מרכיביו. לאחר שהסיפור יהיה מוכר לילדים, ניתן "לספר" את הסיפור ללא מילים. רק באמצעות תנועה, כלי נגינה והברות מוסכמות מראש, המייצגות את הדמויות. לאחר מכן ניתן לשלב עבודה בחומרים שונים שמטרתה לעבד את סיפור באמצעות האמנות.

השלבים המוצעים

- הגיית שם הציפור באופנים שונים
משחקים עם הברות השם: צי, ב, רו: מכפילים אותן, מושכים את ההברה או קוטעים אותה, משלבים את ההברות בסדר שונה, הופכים את המילה מסופה לראשיתה, מוסיפים אינטונציות שונות להברות. את כל האמור ניתן לעשות גם בקבוצות: בקנון או בהד. ניתן לכתוב את הרעיונות על כרטיסיות, להניח לפני הקבוצות על הרצפה, לקבוע מיהו המנצח ולהפקיד בידו את שילוב כל הרעיונות ליצירה שלמה.
- תוספת תנועות ומחוות אצבע ויד לכל הברה
למשל: צי=מחיאית כף; ב=שיוף כפות ידיים; רו=אצבע צרידה.
- קביעת מוטיב פלי מתאים לכל דמות
למשל: הנער=מרקאס; אבי הנערה=תוף; הנערה=מצילה; ציציברו=פעמון רוח.
- תוספת תזמור עדין באמצעות המוטיבים הכליים
יצירת מבוא וסיום כלים, אוסטינאטו שילווה את הסיפור, הוספת המוטיב של כל דמות בעת הסיפור. כדאי שרעיונות התזמור יירשמו בכתב גרפי מוסכם בתור עותק של הסיפור. "פרטיטורה" זו תהיה מונחת לפני כל מבצע.
- תזמור באמצעות ההרמוניה המנוגנת במטלופונים
שלבים:

- # המורה מכינה ליווי עדין עם מספר מצומצם של אקורדים.
- # כמה תלמידים מקבלים קלידי מטלופון על פי הרשום להלן.
- # לפני התלמידים מונח גיליון נייר, עם מילות השיר ומעליהן התו שעליהם לנגן על ההברה המתאימה.
- # על פי הניצוח של המורה (ואחר כך של תלמיד) מקישים הילדים על הקלידים על פי הכתוב.
- בדרך זו מתקבל כמעט ללא קושי מצלול הרמוני מלא מיד מן ההתחלה.

הצעת תזמור:

סול
מי
דו

ציצברו

	#	
סול	רה	סול
מי	סי	מי
דו	סול	דו
יפיפיה!	ציפור	איזו

6. חיבור הקדמה וסוף לשיר (ריתמיים, מלודיים)
למשל: מוטיב ריתמי בתופים שיפתח ויסיים את סיפור האגדה, או לחן קצר במטלופון לאותה מטרה.

7. תנועה חופשית/מודרכת בחלקים מסוימים של הסיפור
ניתן להדגים בתנועה סמלית את מסלול המכשולים שהנער עבר על מנת להשיג את הנערה. התנועות יבוצעו על ידי נציג של קבוצה או על ידי קבוצה שלמה ללא מילים ויצרו יחד "פסל" קבוצתי של תנועות מוקפאות.

8. סיפור העלילה בליווי התזמור והתנועה
ניתן לשלב את כל האמור לעיל ולהעלות את האגדה כמופע משולב: קריין, תנועה, נגינה.

9. "סיפור" ללא מילים, רק באמצעות מחוות והברות מקצב
בדומה לקודם, ניתן להעלות את כל האגדה כמופע ללא סיפור עלילה מילולי. המחוות, התנועות והתזמור יהיו ברורים וקצרים כדי שרצף "העלילה" הדמומה לא ייקטע.

10. קולאז' ענק מגזירי עיתון וניירות אריזה של היער והציפור
פורסים על הרצפה גליונות נייר לבנים, ז'ורנלים ושאריות נייר אריזה על ידי קריעת תמונות או גזירתן והדבקתן מכינים תפאורה מתאימה.

11. "סיפור בקופסת גפרורים"
מחליטים על סמלים מתאימים לאגדה: ציפור, נערה, נער, אב, יער (ניתן להשתמש בציורי מחשב או להעתיק מכל מקור אחר). מקטינים אותם לגודלה של קופסת גפרורים. בונים רצף של תמונות על פי העלילה וממקמים אותו על פס נייר שרוחבו כרוחב פנים הקופסה. מקפלים את הנייר כמו אקורדיאון ומדביקים את ראשיתו בקרקעית הקופסה, כך שניתן יהיה למשוך החוצה את קיפולי האקורדיאון ולהתבונן בציורים.

בציורי קופסת הגפרורים ניתן להשתמש שוב, להגדילם, לחבר אותם ברצף ולצלם על נייר 4. את הרצף מגלגלים כמו מגילה על שני מקלות. שני תלמידים אוחזים במגילה משני צדיה ומתחילים לגלגל אותה בפני קהל התלמידים. מאחוריהם יאחז תלמיד שלישי נורת קריאה המכוונת אל אחורי המגילה. פנס קסם "אמיתי" קל להכין מארגז קרטון קשיח (של מחשב, למשל), שגוזרים בו חור, מקיפים באסבסט, מחדירים בית מנורה ונורה של חמישה עשר וואט.

13. ספרון אישי מאויר

משכפלים לכל תלמיד את הסיפור והוא מכין מהטקסט+ציורים+קולאז' - ספרון ייחודי משלו כיד הדימיון הטובה עליו .

הערות:

1. בשנת 1984 פרסמתי במכללת "אורנים" קובץ ראשון של אגדות מוזיקליות סובבות עולם "אסמ"ע". מטרתו הייתה להגיש לקורא אגדות העוסקות במוזיקה והמביאות עמן את צלילה של תרבות מוזיקלית אחרת. האגדות נלקחו בחלקן מן האוסף המקורי של אבי ז"ל, משה גורלי. חלק אחר נאספו בטיולי בעולם ובשיחותי עם אנשים מארצות שונות. בקובץ נעשה ניסיון לשמור על צליל מקומי או על מקצב האופייני לשפות המקור, בצד הגשה עברית באיכות טובה. החומר עובד עבור מורים וגננות והוגש לקהל בקורס משולב של מוזיקה, סיפור, נגינה ותנועה - קורס מס"ע: מוזיקה סובבת עולם. בשנות התשעים התרחב הקובץ, והוא כולל כיום אגדות, שירים ומשחקי ילדים מוזיקליים מחמש יבשות תבל, בשפות המקור או בתרגום לעברית. הוא מוגש כקורס למורים למוזיקה, למורים כלליים ולגננות במסגרות שונות על ידי דורית אראל ועל ידי, במשולב ולחוד. בקורס משולבים כלי נגינה עממיים מרחבי העולם ותנועה וריקוד בעלי אופי עממי/לאומי.
2. ג'מייקה היא אי באיי האנטילים הגדולים. תושביה הם אפריקנים, הודים וסינים.
3. את דרך התזמור הנהדרת והקלה כל כך המתוארת לעיל למדתי משרה'ה זוטא.